

Dora Maček
Filozofski fakultet, Zagreb

Simbolika i pragmatika standardizacije jezika. Neki primjeri.

U europskome iskustvu stvaranja nacionalnih jezičnih normi postoje dva važna razdoblja, prvo u doba stvaranja jakih centralističkih država kad standard izrasta iz jezika centralne administracije, te u doba racionalizma i romantizma 18. i 19. stoljeća. Poblizje se razmatra primjer jezika Sjedinjenih Država i Norveške. Treće razdoblje stvaranja nacionalnih standardnih jezika pada u postkolonijalno razdoblje 20. stoljeća kada jezik bivše kolonijalne sile često i dalje zadržava pragmatičku funkciju. Postavlja se pretpostavka da bi dalji razvoj komunikacije išao prema mnogojezičnosti uz jedan ili više općih regionalnih jezika.

»Svaki je standardni jezik po svojoj osnovici jezik, ali je po svojoj postupnoj kulturnoj i civilizacijskoj nadgradnji postajao i postao standardan. Varijanta nekog standardnog jezika i jest jedini način njegova postojanja i funkcioniranja, i to na temelju posebnih uvjeta standardizacije unutar povijesno izraslog kolektiva koji se uz druge takve kolektive služi istim standardnim jezikom« (Milan Moguš, *POVIJEST HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA*, Nakladni zavod *Globus*, Zagreb, 1993. Str. 194).

Ako se promatra proces stvaranja različitih standardnih jezika, vidi se da su pragmatika i simbolika igrale odlučujuće uloge, ali su nejednako izražene ovisno o posebnim uvjetima u kojima je izgrađivan standardni jezik. Čini se međutim da su, barem u europskom i američkom iskustvu, postojala dva glavna razdoblja standardizacijskih procesa, koji su imali različite idejne podloge.

Standardizacija jezika uglavnom se veže uz proces stvaranja nacionalnih država, premda je pojam *nacija* teško odrediv, jer se može različito tumačiti. Na prvi pogled se čini kao da je nacija »nešto objektivno, što postoji od samoga početka i što se može lako prepoznati« (Bohman, 1997/15 prev. D. M.) Kada se pokuša odrediti »na kojem se najmanjem zajedničkom nazivniku treba izgraditi nacionalni osjećaj« (ibid.), nailazi se na mnoge čimbenike među kojima je mo-

guće odabrati one koji nam se čine najprikladnijima. Tu osim jezika možemo nabrojiti vjeru, običaje, poseban narodni značaj, zajedničku povijest i određenu kulturnu baštinu.

Prvo razdoblje stvaranja standardnih jezika pada od 15. do 17. stoljeća kada se odvija proces stvaranja jedinstvenih politički i administrativno povezanih država, u pravilu snažnih centralističkih monarhija. Pojam nacije se u to vrijeme i vezuje uz takvu cjelinu, koja je vrlo često etnički šarolika (npr. Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Irske, Austrougarska Monarhija, Danska, Švedska, Francuska), što nije igralo nikakvu ulogu u pogledu stvaranja zajedničkoga standarda ili prava svih etniciteta na vlastiti službeni izraz. Nacionalni se identitet stoga izgrađivao na zajedničkoj kulturi i povijesti koja se izgrađivala unutar administrativnih granica te države, te na vjerskoj pripadnosti. Katolička se vjerska zajednica u Irskoj uvijek razlikovala od protestantske u ostatku Ujedinjenoga Kraljevstva.

Protestantizam, koji je u to doba prihvaćen u mnogim europskim zemljama kao državna vjeroispovijest pripomogao je procesu stvaranja tih suvremenih država kao i procesu stvaranja norme za državni jezik. Kroz praksu vjerskih rasprava i interpretacija Svetog pisma među svim vjernicima, zahtijevalo se da biblijski tekstovi budu pristupačni i laicima bez latinske naobrazbe. Tako se prijevodi Biblije na narodne jezike u svim protestantskim kulturama ubrajaju u kamene temeljce suvremenih standardnih jezika (npr. u Engleskoj ili Njemačkoj). Osim što je na taj način izgrađivan sam jezični izraz, biblijski tekstovi su vernakularu podarili legitimitet javnoga jezika. Naprotiv, ondje gdje se iz različitih okolnosti rabio prijevod na neki srodni vernakular, kao što je to bio engleski u Škotskoj ili danski u Norveškoj, narodni je idiom izgubio društveni prestiž i postao ograničen na privatnu komunikaciju. Simbolička vrijednost standardnih jezika u izgradnji u tome razdoblju bila je tako u jednu ruku vezana uz visoki stil vjerskih tekstova.

U svojoj drugoj funkciji, jezika državne administracije, standard se razvijao usporedno s uporabom u vjerskim obredima i tekstovima, i to kao jedinstveni javni jezik čitave države. Svaki drugi idiom bio je provincijalan i uporabno ograničen u svakome pogledu. Taj se opći jezik razvijao ponajprije u pisanome obliku u kraljevskim kancelarijama (npr. Westminster, Kopenhagen, Stockholm), a osnovica mu je bila jezik političkoga i kulturnog središta, ali s elementima drugih dijalekata te latinskog stila i sintakse. Svakoj se drugoj jezičnoj uporabi koja nije javna norma s korijenima u državnim i crkvenim ustanovama metropole, raspon uporabe sve više sužavao, a time i društveni prestiž. Dijalekti ili jezici pokrajina udaljenih od središta te seoski dijalekti smatrali su se provincijalnima i neugladenima. I dok su se još na dvoru kraljice Elizabete I. čuli govori različitih pokrajina, u sljedećim je generacijama tako što postalo nemoguće.

Razvojem gradanstva i materijalne osnovice za naobrazbu sve širih društvenih slojeva stvoreni su uvjeti za širenje standardnog jezika. Pragmatika standardnog jezika sastojala se s jedne strane u širenju državnog idioma kojim se upravljalo državom, dok je s druge strane ovladavanje takvim idiomom omo-

gućavalo pojedincu sudjelovanje u javnome životu na svim društvenim razinama i u svim dijelovima države.

I konačno, tehnički je napredak u obliku tiskarskoga stroja na dvostruk način pridonio jezičnoj standardizaciji s jedne strane zahtijevajući što jednoobrazniji pisani jezični izraz, a s druge ga strane umnožavajući i šireći na djelotvorniji način nego što je to bilo moguće ikada prije.

Vernakular je bio u stvari životniji od latinskoga, koji je zamijenio u crkvenoj i državno–pravnoj uporabi, ne samo jer je bio općenito lakše dostupan nego jer je bio prilagodljiviji svim novim potrebama stalnoga tehničkog i društvenog razvitka. Paradoksalno je da tu svoju osobinu zahvaljuje onomu što su mnogi jezikoslovci smatrali, a neki još i danas smatraju nepoželjnim, tj. promjenjivosti.

Bez obzira kojemu su se od dva česta mišljenja jezikoslovci priklanjali, onomu da je vernakular grub i nezgrapn ili onomu da je prirodan i životan, smatrali su da ga valja oplemeniti. U skladu s općenitom procjenom vrijednosti vernakulara valjalo ga je izgrađivati ili tako da se približi latinskome idealu ili tako da se očisti od stranih (prvenstveno latinskih) natruha. U skladu s duhom vremena prihvaćalo se jezično stvaralaštvo pojedinaca, tako da su npr. umjetnici riječi poput jednoga Shakespearea mogli pridonijeti bogatstvu jezika za sva vremena. U kasnijim se razdobljima (18. do 19. st.) standardni jezik odlikovao poštivanjem reda i pravila uporabe, koja su određivali više ili manje daroviti jezični autoriteti.

Simptomatično je, na primjer, da se standardni engleski jezik do polovice ovoga stoljeća običavao nazivati »kraljevim engleskim« (*King's English*). Državna i vjerska simbolika tipične su za ovu vrstu standardnoga jezika. Model za ovakvu normu je uporaba viših društvenih staleža, učenih ljudi, a za govornu normu jezik metropole (npr. Stockholm, Kopenhagen).

U drugome razdoblju standardizacije, od 18. do 20. stoljeća, jezik je igrao važnu ulogu u izgradnji nacionalnog osjećaja i pripadnosti uz druge, već spomenute značajke. Ondje gdje nijedna nije bila primjenjiva, kao što je to bilo u mladim Sjedinjenim Američkim Državama, nacionalni se identitet gradio na ustavu. Kako se u ozračju nacionalne romantike devetnaestoga stoljeća jezik doživljava kao sam duh nacije (Paul, 1975⁹/8–14 raspravljajući o pojmu »psihologija naroda«), rehabilitiraju se »neiskvareni«, »iskonski« ruralni govori, za koje se smatra da taj duh najbolje čuvaju. No ta ista ideja može se i drugačije izložiti, tj. kao demokratska ideja, gdje je opći jezik doista jezik običnoga građanina, *folk idiom*, kako se to u SAD–u voljelo nazivati. Standardni jezici koji sada nastaju nerijetko se stvaraju u političkom otporu prema nekoj (stranoj) sili pa tako i prema njenome jeziku (za razliku od prvog standardizacijskoga razdoblja kada je vernakular zamjenjivao latinski). Podloga novomu standardu postaje jezik ili varijetet, koji je u dotadašnjoj javnoj uporabi imao nizak ili nikakav prestiž. Taj je novi standard morao imati izrazito simboličnu funkciju, jasno određujući novu naciju prema drugima (često sličnima ili susjednim) nacijama. S druge je strane novi opći jezik morao biti lako prihvatljiv i jednako vrijedan u svim službama kao nadomjestak za dotada važeću normu.

Popratne pojave ovoga, kao uostalom i ranijega, procesa normiranja bile su dileme i (često žučne) javne rasprave. Pri stvaranju američkoga standardnog jezika, na primjer, jezična se politika suočila s ozbiljnim pitanjem treba li odbaciti jezik britanskoga imperija ili ne. Engleski jezik bivše kolonijalne vlasti bio je i jezik potomaka »očeva hodočasnika«¹ i tvoraca nove oslobođene nacije. Tu naciju su međutim sačinjavali još kolonisti iz drugih krajeva Europe, da se i ne spomenu prastanovnici Indijanci, te potomci afričkih robova. Preskočimo li vrlo nepraktične, no simbolikom nabijene prijedloge poput onih da javni jezik Amerikanaca bude jezik Starog zavjeta, hebrejski, ili jezik vječnog neprijatelja Britanije, francuski, te konačno neki potpunoma novi, za tu svrhu stvoreni jezik (Baron, 1982/13), vidjet ćemo da je jezična politika i pedesetak godina nakon američke revolucije morala uzimati u obzir osim simboličkih i praktična obilježja za definiciju zajedničkoga standarda.

Simbolika nacionalnih jezika najočitiše se izražava u njihovu imenu, koje ne mora nužno biti ime nacije, kao što je to često baš slučaj u novome svijetu (npr. engleski ili francuski u Kanadi i SAD-u, španjolski u Argentini i Meksiku itd.). Pragmatički gledano to može biti najjednostavniji način njegovoga određenja, jer se u jezičnoj praksi ništa ne mora promijeniti osim naziva. Ako se u kolonijalnoj Americi govorilo engleskim, poslije osamostaljenja taj se jezik mogao jednostavno preimenovati u američki. I doista, u devetnaestome je stoljeću objavljen niz jezičnih priručnika *američkog jezika*, *jezika Sjedinjenih Država*, *federalnog jezika* te *kolumbijskog jezika*. Osim što bi jezik u Americi imao drugi naziv od onoga u britanskom imperiju, on bi bio prikladnijim zbog etničke šarolikosti stanovništva Sjedinjenih Država. Doprinos neengleskih jezičnih zajednica engleskomu jeziku Amerikanaca je, premda dobrim dijelom ograničen na rječnik, ipak vidljiv.

Kako je prirodno da u ljudskim društvima postoje različita mišljenja, tako je to bilo i u Americi, gdje su mnogi bili sentimentalno ili pragmatički vezani uz ime jezika svojih predaka. Sentimentalna veza uz ime ne zahtijeva komentar, jer imena u ljudskim društvima uvijek imaju posebno značenje². Pragmatičari su pak vidjeli prednost u održavanju te jezične oznake koja je i američki jezik uvrštavala u kulturu s dugom i afirmiranom, tradicijom, pogotovo književnom.³ Stav koji je konačno prevladao u 19. stoljeću, i koji još uvijek prevladava, jest da je engleski kakav se rabi u Sjedinjenim Američkim Državama drugačiji od onoga u Velikoj Britaniji, ali da je ipak *engleski jezik*. Stoga ga je najbolje pobliže odrediti kao *američki engleski*. Uz razlike je tada moguće vezati i osjećajna vrednovanja, kao što su to pokazala proučavanja govorenog jezika. Amerikanci u pravilu ocjenjuju britanski govor kao izvještačen i ukočen, a govornike kao uobražene i tomu slično.⁴ Među zagovornicima naziva *američki jezik* u novije vrijeme treba spomenuti znamenitog publicista i pisca H. L. Menckena

1 *The Pilgrim Fathers*

2 Ljudi mijenjaju prezimena, čak ako su npr. podrugljiva, samo pod posebnim okolnostima.

3 I danas se npr. engleska i američka književnost često smještaju u istu veću cjelinu.

4 Još i danas je često slučaj da negativne ličnosti u američkim filmovima imaju britanski izgovor ako već nisu i Englezi (npr. takve osobe kao rimski car Neron).

(njegova opširna povijest engleskoga jezika u Americi pod naslovom *The American Language* izišla je 1937), te ustav države Illinois, u kojemu piše da je službeni jezik te države *američki*.⁵

U jezičnoj se praksi engleski jezik koji se govorio u Americi dakako razlikovao od onoga što bi se danas zvalo *standardnim britanskim engleskim jezikom*, a u 19. stoljeću *dobrim engleskim*, na sličan način kao što su se od te norme razlikovali regionalni govori u Engleskoj. Rani američki engleski pokazivao je znatno manje regionalnih i društvenih razlika nego britanska varijanta onoga vremena, jer su rani doseljenici ubrzo stvarali skupine u kojima su se stare razlike potirale (Dillard, 1992/32). Američke su razlike jedino morale dobiti dignitet autonomnog jezičnog izraza. U taj je dignitet trebalo uvjeriti upravo one koji su se njime služili. Najviše se moglo postići na pravopisnoj i rječničkoj razini te donekle u izgovoru i gramatici.

Vječna težnja reformatora engleskoga pravopisa u Americi trebala je imati praktičnu svrhu da ga približi izgovoru, čime bi se olakšalo opismenjavanje, te uopće svladavanje engleskoga jezika novim doseljenicima drugih jezičnih zajednica. Pojedinci i udruge predlagali su različite radikalne pravopisne promjene, kao što su to na primjer bile preporuke utjecajnog gramatičara i leksikografa Noaha Webstera (*Dictionary*, 1828). Pojednostavnjenja i pravilnosti koje je preporučao bile su u prvome redu izostavljanje slova koja se ne izgovaraju, pa bi se tako *bread*, *give*, *friend*, *built* pisalo *bred*, *giv*, *frend*, *bilt*. Nadalje je preporučivao ujednačeno pisanje za riječi poput *speak*, *grieve* u obliku *speek*, *greev*, a grafiju *ugh* prema tome kako se izgovara *plough* > *plow*, *laugh* > *laf*, *tough* > *tuf* itd. Slično bi se postupalo s dvoslovom *ch* u stranim riječima, pa bi se u grčkim riječima pisao kao *k*, a u francuskima kao *sh*, tj. *chorus* > *korus*, *machine* > *mashin*. Kao razloge za takvo pisanje navodi da bi djeca i stranci lakše mogli naučiti pisati, a time bi se u demokratskom društvu postigla ravnomjernost jezične uporabe i tako smanjile predrasude prema nekim članovima zajednice. Takav bi pravopis osim toga bio i ekonomičniji te smanjio troškove tiskanja. I konačno, američki bi pravopis bio drugačiji od britanskoga. Neki drže (npr. Baron, 1982) da je tu politički motiv, odnosno kako ja to ovdje nazivam, simbolična vrijednost, u prvome planu. Zanimljivo je da unatoč svemu ovakav radikalni pravopis nije imao velikog odziva, pa je i sam Webster od njega kasnije odustao. Od svih navedenih primjera do danas se, uz neka druga pojednostavnjenja, održalo samo pisanje riječi *plow* (brit. *plough*).

Rječnik američkoga engleskog bio je u odnosu na tada važeći standard naprosto provincijalan rječnik pun, kako se govorilo, *barbarizama* odnosno *amerikanizama*, što su nazivi negativnih konotacija. Neke od tih riječi bile su dijalektalne ili zastarjele u britanskoj uporabi, druge su bile novotvorine ili posuđenice iz najrazličitijih jezika koji su se u Novome svijetu govorili. Mišljenja o *amerikanizmima* bila su također podijeljena, i u Britaniji i u Americi. Jedni

5 Kao zanimljivost bih spomenula norveške izdavače, koji razlikuju prijevode s *engleskoga* i s *američkoga*.

su govorili o anarhiji u jeziku, drugi o neminovnosti inovacija, a pogotovo u uvjetima koji su zahtijevali nove izraze za nove pojmove. Među zagovornicima novih riječi bio je i Thomas Jefferson, a Američka akademija znanosti i umjetnosti (*American Academy of Arts*, osnovana 1820), koja je odredila kao svoju zadaću *ozakoniti* uporabu američkih riječi (među njima i nekih francuskih i njemačkih, te indijanskih imena mjesta) s jedne strane, a s druge obraniti jezik od *vulgarizama* i nepotrebnih stranih riječi. Jezik bi tako, uz prilagodbe, bio pragmatički efikasan, a simbolički bi se s jedne strane razlikovao od britanskoga, a s druge ne toliko da bi se morao odreći zajedničkoga kulturnoga nasljedja.

Jasno je bilo da i izgovor zahtijeva normu, što je u principu značilo ujednačenost, posebno uklanjanje stranih izgovora koji su neprestano pristizali s novim doseljenicima. Kao uzor su jezikoslovci često predlagali vlastiti izgovor. Webster je, na primjer, kao normu uzimao izgovor Nove Engleske, zbog čega su ga mnogi kritizirali. Briga oko pravopisa, koji je trebao biti što bliži izgovoru, dovela je i do uzajamnog utjecaja pisma i govora te su danas američki izgovor i pismo bliži jedno drugomu nego što je to slučaj s britanskim engleskim gdje je nakon 18. stoljeća uvedeno vrlo malo pravopisnih promjena. Zanimljivo je primijetiti kako su se neki »neobrazovani« izgovori zadržali i u pisanom obliku, kao npr. *bust* za *burst*, te dobili težinu nove engleske riječi američkoga porijekla.

S druge strane gramatički oblici toga tipa, kao npr. *ain't* za *am not* ili *them kids* (Maček, 1995) za *those kids* nisu postali dio norme unatoč nekim zagovornicima. Strah od propadanja jezika očituje se, osim u strahu od stranih riječi, u strahu od gramatičkih promjena, posebice od prihvaćanja gramatičkih pravila koja dolaze iz razgovorne uporabe manje obrazovanih ljudi, premda i takvi oblici nađu put u prestižnu uporabu (npr. oblik *aren't* za *am not*, koji je prihvaćen, premda je istoga porijekla kao i *ain't* koji nije). Sličnu sudbinu doživljava višestruka zaniževanost (*there ain't no bread today*) koja je redovito obilježje svih nestandardnih govora (te mnogih standardnih jezika među njima i hrvatskoga). U pitanjima gramatike je ono što su američki jezikoslovci voljeli nazivati »demokračičnošću« ustuknulo pred onim što su zvali »elegancijom i profinjenošću« izraza. Stoga se američka sintaktička norma relativno malo razlikuje od britanske, no ipak dovoljno da uvijek iznova izaziva negodovanje konzervativnih Britanaca, kada se »uvuče« u njihovu uporabu (npr. prijelaznost nekih glagola kao što su *meet* i *visit* koji su u američkom engleskom neprelazni te se rabe s prijedlogom *with*, a u britanskom engleskom uzimaju objekt, AE *meet with friends* : BE *meet friends*). No većina sintaktičkih amerikanizama u stvari su uporabe koje su u britanskom standardu bile zastarjele, premda su i dalje živjele u govorima izvan matične norme.

Očito je da gramatika nema takvu nacionalnu simboliku kao neke druge jezične razine, pa iako se i ovdje govori o potrebi da jezik bude opće razumljiv, pučki oblici teško nalaze mjesta u normi za koju se uzorci radije traže u afirmiranoj književnosti i (konzervativnoj) uporabi obrazovanih.

Drugi zanimljiv primjer standardizacijskoga procesa i njegovoga ishoda jest norveški. Ovdje je razvoj srednjovjekovnoga književnoga ali i jezika državnih te pravnih institucija prekinut povijesnim događajima⁶ (kao što se to dogodilo npr. i u Škotskoj u 16. stoljeću) pa se prilikom raspuštanja dansko–norveške unije i priključenja Norveške Švedskoj 1814. godine,⁷ on morao iznova pokrenuti. Tada je naime u Norveškoj zahtjev za samostalnom državom bio potpunoma sazrio, a u duhu nacionalne romantike bilo je jasno da se kao jedan od bitnih simbola mora izgraditi zaseban nacionalni jezik kao dio povijesnog i kulturnog bića nove države. Premda ovdje nije bilo govora o višenacionalnoj zajednici,⁸ ipak su se javile dileme i suprotna stajališta o izboru jezične norme. Ona se općenito morala odrediti nasuprot mogućoj švedizaciji u novoj državnoj zajednici, ali i prema do tada važećemu danskomu standardu. Rješenja su trebala biti lako primjenjiva i prihvatljiva. I švedski i danski standardni jezik izrastao je na jeziku Biblije i kraljevskih kancelarija, ali na dijalekatskome slijedu koji se protezao čitavom Skandinavijom, pa tako i Norveškom. Stoljetno zajedništvo s Danskom prirodno je udomaćilo kopenhaski standard i u Norveškoj.

Za razliku od Amerike, gdje se stvaralo demokratsko društvo građana,⁹ u Norveškoj su na početku prošloga stoljeća postojala grubo uzeto dva staleža, svaki s vlastitim interesima, koji su u nastalim prilikama imali zajednički interes u stvaranju nacionalne države. Što se jezika tiče, osamdeset je posto seoskoga stanovništva vidjelo u stvaranju »narodnog« norveškog općeg jezika svoj klasni interes i vraćanje »starih pravica«. Ostalih je dvadeset posto građana, bogatih trgovaca i činovnika, mahom Danaca i Nijemaca ili njihovih potomaka¹⁰, prigrllilo misao o nacionalnom norveškom jeziku iz sličnih razloga, tj. kao branič svoje ekonomske, političke pa i kulturne neovisnosti.

Danski je jezik u Norveškoj, pogotovo onaj govoreni, kroz stoljeća razvio osobine koje su ga razlikovale od danskoga u Danskoj, a bile su zamjetljive na svim jezičnim razinama. U Danskoj se smatralo da su to provincijalizmi. Jedna je struja, ona gradska, zagovarala ponorveživanje dotada zajedničkog dansko–norveškog standarda, ali tako da se dotadašnji norveški »provincijalizmi« postave kao norma. To bi se odrazilo u pravopisu koji bi predstavljao norveški izgovor, u rječniku koji bi obuhvatio norvegizme te u gramatičkim oblicima i

6 Potkraj 14. stoljeća Norveška je ušla u skandinavsku uniju s Danskom i Švedskom, no kako je u epidemijama kuge umro velik postotak stanovništva uključujući tu bogato stanovništvo i plemstvo, sva centralna vlast i administracija u Oslu konačno je raspuštena te je jedino središte ostao Kopenhagen, nakon što je Švedska na početku 16. stoljeća napustila savez.

7 Našavši se u napoleonskim ratovima na strani gubitnika, Danska je izgubila Norvešku, koju su pobjednici priključili saveznicima Švedskoj kao kompenzaciju za Finsku, koju je dobila druga saveznica, Rusija.

8 Zajednice Laponaca i njihova prava na svoj jezik nisu se uzimali u obzir do prije nekoliko desetljeća.

9 Neki su (Baron, 1982) u svoje edukativne planove izrijekom uključivali i Crnce, Indijance i žene.

10 Tako su se u 14. stoljeću normanski vladari Engleske nakon dugotrajnih ratova s Francuskom počeli osjećati Englezima i prigrllili engleski kao opći jezik označavajući na taj način svoju političku i kulturnu neovisnost o Francuskoj.

strukturama, u kojima se norveška uporaba razlikovala od danske. Predstavnik je te struje bio gimnazijski profesor Knud Knudsen, kojemu su bile dobro poznate poteškoće s kojima su se suočavali učenici pokušavajući pisati nešto što je znatno odstupalo od njihove uporabe. Njegov je cilj, između ostaloga, bio praktične naravi: da jezičnu naobrazbu približi stvarnoj uporabi. I mnogi su pisci vidjeli u ovoj standardnoj varijanti (danas poznatoj pod imenom *bokmål*), koja je bila umjerena i postupno se udaljavala od danskoga, između ostaloga, mogućnost zadržavanja većega tržišta knjiga.¹¹

Druga, radikalnija struja zagovarala je vraćanje srednjovjekovnomu jeziku zakonika i književnosti, što bi simbolički uspostavilo vezu između srednjovjekovnoga norveškog kraljevstva i suvremene države, tako ponovno gradeći ranije prekinuti identitet. No taj povrat nije bio više moguć, jer je jezični razvoj bio odmakao. Ono što jest bilo moguće, bilo je standardiziranje konzervativnih dijalekata u kojima se sačuvalo najviše srednjovjekovnih oblika. To su ujedno bili seoski dijalekti, koji su u očima romantičara bili najautentičniji predstavnici nacionalnoga duha. Taj je zadatak obavio samouki jezikoslovac Ivar Aasen (Maček, 1996), koji se odlučio za stvaranje jezičnog standarda s osnovom u seoskim dijalektima (današnji se oblik naziva *nynorsk*), odabirući među njima one osobine koje su bile pragmatički najbolje, tj. javljale se u velikom broju govora ili odražavale sustavnu razliku između dvosmislenih oblika, dakle bile funkcionalno najpogodnije. Zanimljivo je da je mnogima takvo rješenje često zvučalo »švedski« zbog konzervativnijih oblika koje je švedski standard njegovao, u čemu se izrazito razlikovao od danskoga.

Norveško iskustvo pripada među rjede, gdje su se obje norme zadržale do današnjega dana, utječući jedna na drugu. Objе su zakonski priznati javni jezici. I dok konzervativniju ali simbolički jaču normu odlikuje purizam, urbana se norma u mnogome razvija pod njenim utjecajem. Uza sve veću urbanizaciju koja odlikuje dvadeseto stoljeće, Knudsenova gradska norma prevladava unatoč povremenim uspjesima koje bilježi konzervativnija norma s većom simboličkom težinom. No kao i u slučaju američke gramatike, tako je i ovdje riječ o određenome staleškom prestižu, možda čak staleškom simbolu. Valja još spomenuti da se norveške norme odnose na pisani oblik jezika, dok izgovor nije standardiziran, premda se može reći da je izgovor prijestolnice prestižan te ga stoga mnogi »provincijalci« nastoje usvojiti. Po tome bi se moglo zaključiti da izgovor koji je izrazito drugačiji od danskoga ne posjeduje dovoljno simboličkih oznaka, osim donekle na društvenoj razini, gdje je znak metropolitanskog, odnosno pokrajinskoga izgovora.¹²

Ove se dvije standardne varijante pisanoga norveškog jezika danas razlikuju na svim jezičnim razinama, premda obje norme dopuštaju određeni izbor. Svim općenito se još može reći da *bokmål* ima suvremenije oblike, koji su slični

11 Henrik Ibsen je bio među onima koji je pisao tako.

12 U tome se norveška norma razlikuje od švedske, gdje je i izgovorna norma bitna za standardnu uporabu. Ekstremna važnost standardnomu izgovoru pridavala se u Velikoj Britaniji do šezdesetih godina ovoga stoljeća, kada je standardni izgovor (RP ili *received pronunciation*) bio presudan za dobivanje bilo kakve javne službe.

danskima, a *nynorsk* čuva konzervativnije oblike (katkada sličnije švedskima), te da je *nynorsk* skloniji purizmu od *bokmåla*. Tako se npr. u *bokmålu* imenice ženskoga roda mogu sklanjati i kao imenice općeg roda (*utrum*) pa se može kazati *ei* ili *en mor* (mati), a u određenom obliku *mora* ili *moren*. Za usporedbu imenica *far* (otac) ima oblike *en far* i *faren*. Valja naglasiti da su opći oblik odnosno »umjerena« uporaba češći, što se može vidjeti iz rječnika (Mønesland, 1990), koji ju navodi na prvome mjestu, a ženski rod, odnosno »radikalni« oblik na drugome mjestu. Zatim su tu nastavci za množinu koji u *bokmålu* imaju oslabljeni samoglasnik (ukoliko imaju nastavak), tj. –er, a *nynorsk* ima stariji samoglasnik –ar, npr. *dager* naprama *dagar* (dani). Ali i *nynorsk* zna imati varijantnih oblika, npr. dok je u *bokmålu* množina imenice *sko* (cipela) samo *sko*, u *nynorsku* može biti *skor* ili *ske*. Od glagolskih oblika glagol *kaste* (baciti/bacati) u *bokmålu* ima u preteritu i perfektu oblike *kastet* ili *kasta*, *nynorsk* ima samo *kasta*. Obrnuto je kod glagola »dati« koji u *bokmålu* ima oblike *gi* (infinitiv) *gav* (pret.) *gitt* (perf.), a u *nynorsku* osim ovih (novijih) oblika ima i starije *gje(ve)* (inf.) *gav* (pret.) *gjeve* (perf.). Ima, međutim, slučajeva gdje se noviji oblik može naći u *nynorsku*, ali ne u *bokmålu*, što je slučaj glagola *fryse* (mrznuti, smrzavati se) koji se u *bokmålu* spreže *frøs* ili *fraus* (pret.) te *frosset* (perf.), a u *nynorsku* postoji izbor između starijih oblika *fraus* (pret.) *frose* (perf.) ili novijih, »pravilnijih« *fryste* (pret.) i *fryst* (perf.). Područje gramatičke razlike su i zamjenički oblici poput *kva*, *kvar*, *kor* (što, gdje, kako) u *nynorsku* čiji su ekvivalenti u *bokmålu* *hva*, *hvor*, *hvordan*. Iz ovih je oblika vidljiva i druga očita razlika, pravopisna, koja odražava razlike u izgovoru: *kva* – *hva*, *dotter* – *datter* *ein* – *en* *hamn* – *havn* (luka), *hovud* – *hode* i tome slično. I konačno, u dijelu rječnika koji se razlikuje najbolje se očitava puristička tendencija *nynorska* u kojemu se nastoje rabiti starije nordijske riječi za razliku od nebrojenih (nisko)njemačkih koje su preko danskoga ušle i u norveški; npr. *helgemess* umjesto *allhelgensdag* (Svi Sveti), *merksemd* – *oppmerksomhet* (pozornost) itd. Ako još dodamo i to da se samo u jednoj od pisanih norma javlja etnički naziv *norsk*, jasno je koja je norma simbolički jačega naboja. Trenutačno takva vrsta simbolike nema važnosti kao što je to imala četrdesetih godina kada je uporaba *nynorska* bila na svome vrhuncu, jer je to bilo vrijeme nacionalnog otpora njemačkoj okupaciji. Danas, s velikom urbanizacijom i blagostanjem, urbana norma ima više spontanijih korisnika.

Koliko povijesne i društvene okolnosti utječu na uspjeh nekog jezika u preuzimanju svih onih službi koje pripadaju nacionalnom standardu, pokazuje primjer Irske gdje simbolički izrazito snažan gelski jezik nije uspio protiv pragmatički jačeg engleskoga, unatoč tomu što su pokušaji afirmacije gelskoga započeli u 19. stoljeću, koje je obilježeno stvaranjem niza nacionalnih standardnih jezika.

Drugi je zanimljiv primjer češki standardni jezik, koji je kroz proces standardizacije prošao dvaput. Češki se razvio u prvome razdoblju standardizacije i po pravilima onoga vremena, ali se zbog povijesnih okolnosti (propasti nacionalnih vladara) razgradio (slično kao srednjovjekovni škotski javni jezik), te ponovno izgradio, na drugim principima u drugom standardizacijskom razdoblju (Sesar, 1996).

Danas već možemo govoriti i o trećem razdoblju stvaranja standardnih jezika, koje pada u drugu polovicu 20. stoljeća, u vrijeme stvaranja postkolonijalnih novih država. Od Azije do Afrike, riječ je o mnogoetničkim nacijama, često umjetnim političkim tvorevinama kolonijalnih sila, kojima je katkada nedostajao zajednički kulturni nazivnik, pa stoga niti izbor općega jezika nije bio sam po sebi razumljiv. Tradicija mnogojezičnosti te uporabe različitih *lingua franca* tu zadaću nije olakšavala ni što se tiče simboličkih ni što se tiče pragmatičkih funkcija jezika. U potonjoj funkciji našli su se jezici bivših kolonijalnih vladara, koji su već bili uvriježeni kao jezici administracije, višega školstva i sličnih uporaba, a što je još važnije, oni su već bili izgrađeni da tu službu obavljaju. U tome se pogledu latinski i engleski, koji se često naziva latinskim našega doba, ponajviše slažu. Baš ta osobina latinskoga omogućila je da su germanski osvajači Galije, u novoj franačkoj državi ranoga srednjeg vijeka lako prelazili na jezik rimske administracije. Tako se i engleski održava kao sredstvo komunikacije na određenim razinama u »intranacionalnoj« uporabi. Ovdje se čak govori o *novim engleskim jezicima*, jer su se ti oblici engleskoga jezika izgradili u idiome u mnogočemu različite od engleskoga u Engleskoj ili Americi.

U daljoj tendenciji udruživanja (nacionalnih) država u veće saveze, bilo u određene svrhe (obrambene, ekonomske, kulturne) javljat će se potreba za jezikom koji može služiti kao zajednički za poslove tih saveza. Rješenja mogu biti različita, premda se može lako zamijetiti da prevladava engleski jezik, iz razloga koji su sasvim praktične prirode: to je jezik kojim govori nekoliko stotina milijuna ljudi na svim kontinentima s jedne strane, a najprilagodljiviji novim potrebama s druge. Inovacije u engleskom jeziku (i preko njega često u drugim jezicima) dolaze prvenstveno iz Amerike, gdje živi najveći broj izvornih govornika i gdje je tradicija jezične inovacije i dinamike duga, ali ne isključivo odande. Danas su poznati izrazi poput »engleski Ujedinjenih naroda« (United Nations English), jer se uporabom nužno stvaraju komunikacijski varijeteti u prilikama u kojima se rabe. Međutim, ima regionalnih saveza gdje su i drugi jezici mogući u međusobnoj komunikaciji. Jednostavan je primjer nordijskih zemalja, Danske, Ferskih otoka, Finske, Grenlanda, Islanda, Norveške i Švedske, gdje se komunicira u prvome redu na danskome, norveškom i švedskom, koje razumiju izvorni govornici bilo kojega od njih, a često su drugi jezik zajednica koje imaju znatno drugačiji opći jezik (grenlandski, finski, pa i islandski). Postoje i različite taktike govornika (Börestam Uhlmann, 1994) koje se rabe kada se jave poteškoće. Tek u krajnjem slučaju pribjegava se engleskom jeziku ili se koriste tumači.

U suvremenim integracijskim procesima, dakle, postavlja se doista pitanje zajedničkog »upravnog« jezika. S jedne je strane očito da će uz priznata ljudska prava, među kojima je i ono na vlastiti jezik, potpomognuti dalji razvoj pojedinih jezika, i onih do sada zapostavljenih, ali će s druge strane ipak jedan jezik objedinjavati sve dijelove unije u upravnom smislu. Stoga će dvojezičnost, a vjerojatno i mnogojezičnost postati pravilo unutar saveza. To je prirodno stanje stvari, kakvo je vladalo prije prvoga doba standardizacije, prije nego se s centralističkom vlasti nametao samo jedan jezik. Moguće je zamisliti da će različiti jezici u različitim okolnostima imati određene službe, a za zajednički će se jezik osim očite pragmatičke morati naći i simbolička vrijednost. I kao što američko iskustvo govori, tu je vjerojatna neka nova idejna osnovica.

Bibliografija

- Almenningen, Olaf. Et. Al (1990) *Språk og samfunn gjennom tusen ar*, Universitetsforlaget, Oslo
- Baron, Dennis E. (1982) *Grammar and Good Taste*, Yale University Press, New Haven & London
- Börestam Uhlmann, Ulla (1994) *Skandinaver smaltalar*, Uppsala Universitet
- Jahr, Ernst Håkon (1994) *Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814*, Novus forlag, Oslo
- Le Page, R. B. (1964) *The National Language Question*, Oxford University Press, London–New York
- Maček, Dora (1995) *The Development and Function of the Dialectal them*, *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, XL, Zagreb, str. 221–238
- Maček, Dora (1996) *Ivar Aasen, uz obljetnicu smrti*, *Suvremena lingvistika*, Zagreb, str. 393–404
- Moguš, Milan (1993) *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb
- Murison, David (1979) *The Historical Background* u *Languages of Scotland* ur. A. J. Aitken i Tom McArthur, Chambers
- Sesar, Dubravka (1996) *Putovima slavenskih književnih jezika*, Zavod za lingvistiku, Zagreb

The Symbolism and Pragmatics of Language Standardization

In the two historically different processes of standardization the 16th century and the 19th century, the creation of national languages followed different principles. The first period produced languages based on a centralised written norm. The second period was characterized by a variety of symbolically charged options, of which the American and the Norwegian examples are discussed. The postcolonial experience of national language norms with non-symbolic functional languages used parallel to ethnic languages is seen as a third period of standardization. It is also suggested that future developments are likely to lead to multilingual communication systems.